

מאורות הדף היומי

עלון שבועי ללומדי "הדף היומי"

י"ל ע"י ביהמ"ד ללומדי שיעור "דף היומי" בראשות הגר"ד קובלסקי שליט"א וע"י קרן ברכה ומוטי זיסר

גליון מס' 166

מסכת בבא בתרא ק"ל-קל"ו

בס"ד, י"ט אב תשס"ב

השבוע בגליון

■ כיצד העניק אברהם את כל ירושתו ליצחק?
■ "שטר חצי זכר" - מנהג ותיק שנעלם
■ חכמת הגימטריאות

■ חלוקת נכסים לצדקה לפני הפטירה
■ תקנת רבני העיר פאס שבמרקו

■ הקידוש החשאי
■ מי חיבר את ספר החינוך
■ השערה - "מורו" של הרשב"א, הוא הרשב"א בעצמו

דף קלב אין למדין הלכה... ולא מפי מעשה עד שיאמרו לו הלכה למעשה

אין למדים הלכה מן המעשה

בסוגייתנו מבואר, שאין להורות הלכה על פי מעשה שהיה. היינו: תלמיד ששומע את רבו פוסק הלכה לאדם מסויים בנושא כל שהוא, אינו רשאי ללמוד מכך ולנהוג במקרים דומים כפי שרבו פסק לאותו אדם, שמא אין הוא יודע את כל הפרטים הכרוכים בנידון שהובא לפני הרב וממילא הוא שוגה בהבנת פסק ההלכה (רשב"ם ד"ה "ולא מפי מעשה"). המאירי אף כותב, כי "דבר זה, דבר שהמשכיל צריך שיתקענה בליבו".

ספרי מנהגים של גדולי הדורות: אמנם, ניתן לסמוך על תלמיד חכם גדול המעיד על מעשה מסויים שאירע אצל רב אחר, משום שמסתבר שאותו תלמיד חכם בדק את הדברים לפני שמסרם לאחרים (ברכות ל/ב חולין זא). אכן, במהלך הדורות חוברו ספרים אחדים המתבססים על עדויות של תלמידים אודות מעשי רבותיהם ומנהגיהם, כגון, הספר "מעשה רב" שנכתב על ידי תלמיד הגר"א. ספר זה זכה לקבל את הסכמתו של הגר"ח מוואלאזין, גדול תלמידי הגר"א, שבהסכמתו ציין את ספר מהרי"ל, שיצא לאור על ידי תלמידו לאחר פטירתו, ובו קובצו מנהגי אשכנז ובראשם מנהגי המהרי"ל, ואשר הפוסקים מרבים לצטט. מחבר הספר, המכונה "זלמן", כותב בהקדמתו, כי הוא חשש לפרסם ברבים את הפסקים והמנהגים שראה אצל רבו, אך בעל כורחו נטלו ממנו את הכתבים והעתיקם. גם הספר "לקט יושר" חובר על ידי תלמידו של בעל ה"תרומת הדשן", שקיבץ את הנהגות רבו.

החשוב שבחיבורים אלו, הוא "ספר תשב"ץ קטן", שחובר על ידי תלמיד המהרי"ם מרוטנבורג. הפוסקים מתייחסים אליו במהימנות גדולה, עד שהם מצטטים מן האמור בו וכותבים "המהרי"ם כתב", למרות שתלמידו כתב את הדברים.

הקידוש החשאי: פעמים רבות נאלצו הפוסקים לדורותיהם להתמודד עם עדויות על מעשים ופסקים בלתי מובנים של גדולי הדורות שלפניהם. כך למשל, ניתן להביא דוגמא מעניינת מן הדורות האחרונים. בספר "ארחות חיים" (סי' רע"ב סי"ק ו) מביא שה"דברי חיים" מצאנו זצ"ל נהג להקל ולקדש בשבת בבוקר על כוס יי"ש ושתה ממנו קמעה בלבד, ואיננו רבים ראו בכך "מעשה רב". אולם, הגאון ממונקאטש העיר, כי תלמיד חכם וישיש העידו לפניו, כי לפני כן, מטעמים הכמוסים עמו, קידש הרבי על כוס יין בחדרו, ורק לאחר מכן יצא אל הקהל וקידש על כוס יי"ש (ספר נמוקי א"ח ר"ע). בסיומה של אחת מתשובותיו, שבמהלכה הוא חושף עדות מעניינת שהבהירה הנהגה ממונית מסויימת של המהרי"ם בן לב, כתב המהרי"ם: "ברוך שבחר בחכמים ומשנתם, שאמרו אין למדין הלכה מן המעשה" (שו"ת ופסקי מהרי"ם החדשים סי' י"א).

דף קלא/נכסי לך ואחר כך לפלוני... וירושא אין לה הפסק

מי חיבר את ספר החינוך

מאורע שאירע בברצלונה, עורר ויכוח סוער בין הרא"ה והרשב"א, גדולי ספרד. היה זה כאשר יהודי נפטר והותיר אחריו בת. בשכבו על ערש דווי ציווה האיש, כי אם בתו תמות בלא זרע, יועברו נכסיו לצדקה. מאחר ש"דברי שכיב מרע ככתובים וכמסורים", היינו, שיש תוקף הלכתי לצוואתו של אדם בטרם פטירתו, כאילו נכתבו דבריו על שטר כדת וכדין, נדרשו רבותינו הראשונים להכריע במקרה זה.

לדעת הרשב"א (שו"ת הרשב"א ח"ג סי' קכ"ב), לצוואתו של האב אין כל תוקף. שכן, מבואר בסוגייתנו, שהאומר לאחד מיורשיו "נכסי לך ואחר כך לפלוני", היינו, לאחר מותך יעברו נכסי לאחר ולא ליורשך, "לא אמר כלום". זאת, משום שברגע מותו של בעל הנכסים, הפך היורש לבעליו הבלעדי והמוחלט של הממון, ודבריו של בעל הממון לשעבר נמוגים ואינם, הוא אינו יכול לקבוע את גורל הממון שברכו אצלו.

לעילוי נשמת מרת **ברוריה חסידה שורץ** ע"ה
ב"ר משה ישעיהו גוטוטר ז"ל נלב"ע כ"ד אב תשנ"א
ת.נ.צ.ב.ה.
הונצחה ע"י ידידינו הר"ר **משה שורץ**
ומשפ' שיחי - רעננה

המשך בעמוד הבא

לעילוי נשמת הר"ר **נחמיה מנדלבאום** ז"ל
ב"ר חיים ז"ל נלב"ע כ"א אב תשנ"ח
ת.נ.צ.ב.ה.
הונצח ע"י בנו ידידינו הר"ר **שלמה מנדלבאום**
ומשפ' שיחי - ת"א

המשך מעמוד קודם

תחילה הקפיד, כי חולצה אחת תשמש אותו לימי החול וזולתה לימי השבת בלבד. ויקראת לשבת עונג. כעבור מספר חודשים הוא חש ש"החולצה של יום חול" איבדה את צורתה ואינה ראויה להקרא "בגד". מעתה, לא נותרה לו ברירה, והוא החל ללבוש את "חולצת השבת" בימי חול כבימי שבת.

עד... עד שגם חולצת השבת דמתה לרעותה הוותיקה, לזו הישנה של ימי החול, וכעת לא נותרה עוד כל סיבה שלא להשתמש בחולצת ימי החול. שתי החולצות דמו זו לזו, מצבן זהה היה, ושוב זכה בעליהן בשתי חולצות... **והוא**, המשיך ללמוד. מה לו בגד של יום חול, מה לו של שבת ומה לו שתי חולצות זהות בבלותן, אשר בן הפך אזורי מיום ליום. התורה, אותה תורה היא, סם חיים משכר, אשר לא ניתן לעמוד בפני קסמה.

עד... שהחולצות החלו לאבד מתומתן. אט אט, נפגרו חורים בגביהן, תחילה בזה של "יום חול" ותוך ימים מספר גם בזה של "שבת", ומיידעו מצא את עצמו חסר אונים. אם עד כה הרגיש כי כסות לעור, מעתה, לא ניתן היה לומר שתחושה זו יש לה על מה שתסמוך.

או אז, לא נותרה בפניו ברירה. עד כה הוא התמיד יומם וליל והפליג בים התלמוד. כעת היה עליו לצאת לעשות מעט מצלצלקן לפרנסתו. לחם לאכול ובגד ללבוש.

לא !!!

אף לא עלה על דעתו לעשות כן. מה עשה? לבש את מעילו העליון, בגד גדול ורחב ידיים אשר כיסה טפחיים על כל טפח שגילתה החולצה, ונכנס עמו לבית המדרש. מה טוב ומה נעים. הנער המשיך לשקוד על התורה בבית ה'. אין אומה כאומתנו. אין עם שמצמיח מקרבו בנים כה נאמנים למורשתו. **אלא**, שנער הוא בכל זאת נער. בבית המדרש הוא חשב את מעילו ללא תחושת אי נעימות, רבים מחבריו נהגו כן. אולם, בחדר שבו התקבצו לאכול, לא נהגו ידיו ללבוש את מעילם. והוא, הנער, התבייש. מה לעשות. עדין נפש היה, ועם כל עוז רוחו הכבירה שבכוחה העפיל לפסגות קדושות של תורה ויראת שמים, לא מלאו ליבו ללבוש את מעילו חליפה בחדר האוכל.

לפיכך, החליט הנער, כי מיד לאחר התפילה, בעת שהכל עדיין משתהים בבית המדרש, הוא ירוץ ויאכל את מנתו בזריזות, ועוד לפני שחבריו יספיקו להגיע לחדר האוכל, הוא ישוב למקומו בבית המדרש. איש לא יראהו אוכל כאשר הוא לבוש עם מעילו העליון!

כך היה. תפילה, ריצה לחדר האוכל, אכילה חפזת וריצה בחזרה לבית המדרש. **כאן**, מורי ורבותי, לו היה כל אחד מאיתנו דרשן, ודאי היה מרים את קולו ברגש. רבע שעה תמימה התפתנה לו לנער מתוך זה מידי בוקר, כתוצאה מריצתו ההחולה לחדר האוכל.

רבע שעה, אשר בה כל חבריו סעדו את לבם בנחת, והוא יושב לבוש במעילו בבית המדרש, ממתיק לבואו של החברותא.

רבע שעה.

הוא החליט שרבע שעה הוא פרק זמן רב מידי מכדי שניתן להניח לו לחלוף סתם כך.

רבע שעה.

חשב הנער, והחליט להתחיל ללמוד מסכת זבחים. בכל יום למד מעט. גמרא תחילה.

אחר כך רש"י ותוספות. לאט לאט.

רבע שעה.

שבועות וחודשים חלפו להם, והוא נותר עם שתי חולצותיו, עם מעילו העליון ועם רבע השעה היקרה מזה. הוא כבר הספיק לסיים את מסכת זבחים, והתחיל ללמוד את מסכת מנחות. סיים את מנחות וחזר לזבחים, וחזור חלילה. סופו של דבר היה הנער בקי על פה במסכתות אלו ובמפרשיהם!

רבע שעה.

החגיע יומו של הנער, להאסף לבית עולמו בהיגה טובה, חזרו בניו מבית העלמין ופתחו את צוואתו, "בני היקרים. מן הסתם יגיעו לביקורי תנחומים רבים מכל שדרות הציבור. אבקש מכם, לקחת את שתי החולצות הבלויות הנמצאות במגירת הכספת שבמשרדי בתוך שקיק בד מהוה, ולתלותן

המשך בעמוד הבא

המשך מעמוד קודם

אולם, הרא"ה, אשר גם להכרעתו הובא נידון זה, אמנם אינו חולק על עקרון זה, אך הוא סובר, מסיבות שאין כאן המקום לפרטן, שבמקרה זה, של צוואת שכיב מרע **לצדקה** דבריו חלים. לפנינו אם כן, דעת הרשב"א שלא היה כל תוקף לדברי האב הגוסס, ודעת הרא"ה שיש להם תוקף, ולהלכה נפסק כדעת הרשב"א (י"שולחן ערוך" חו"מ סי' רמ"ח סעי' א') [חלק מהמ"מ נדפס בשו"ת הריטב"א סי' ע"ט]. מחלוקת זו מוזכרת גם על ידי ראשונים אחרים, כאשר המאירי בסוגייתו וכן הריטב"א שם, מחווים בה דעתם לכאן ולכאן. מחלוקת זו בין הרשב"א לרא"ה, מהווה ראיה מכרעת בשאלת זיהויו של מחבר ספר "החינוך".

כמידת תפוצתו של ספר "החינוך", על תרי"ג מצוות התורה, כך גם גדולה התעלומה האופפת את זהות מחברו, אשר לא גילה כל פרט מזהה על עצמו, מלבד היותו "איש יהודי, מבית משפחת ברצלונני", כפי שכתב בסוף הקדמתו לספרו. משום מה, כבר המדפיסים הראשונים שיערו, כי הוא רבינו אהרן הלוי, הידוע בכינוי הרא"ה, תלמיד הרמב"ן, בן דורו של הרשב"א ורבו המובהק של הריטב"א. ואכן, כך מודפס בראש הספר כמעט בכל המהדורות הרבות שזכה בהן, וכך גם הוזכר על ידי פוסקים רבים, כגון: הרמ"א, הש"ך, הפרי חדש, רעק"א ועוד.

השערה - "מורו" של הרשב"א, הוא הרשב"א בעצמו: אולם, בספרו "ראש אפרים" מוכיח הגרא"ז מרגליות זצ"ל שזיהוי זה מוטעה מיסודו. שהנה, בעל "החינוך" כותב (מצווה ת'), שרבותיו לימדוהו "בראיות חזקות וברורות", שהאומר "אחריו להקדש" **לא אמר ולא כלום**, היינו: דעתו כדעת הרשב"א. בעל "החינוך" אף מזכיר מספר הערות שעולות בקנה אחד עם הערותיו של הרא"ה על שיטת הרשב"א, והוא מציין כי הערות אלו נדחו על ידו אחד לאחת. ברור מאלי, איפוא, כי הרא"ה לא חיבר את ספר "החינוך". בדיקה מקפת לאורך ספר "החינוך" אכן מעלה, כי בכל מקום שהמחבר הביא את דברי מורו, נמצאים הדברים בחידושי הרשב"א. לאחרונה פורסמה השערה נועזת, לפיה הרשב"א עצמו חיבר את ספר "החינוך" ובספר זה הוא מכנה את ספריו וכתביו האחרים בשם "מורו". אם כן, אין זה תלמיד של הרשב"א, המכנהו "מורו", אלא הרשב"א עצמו התייחס כך לספריו האחרים. בדומה לכך, חיבר הרשב"א את ספרו "משמרת הבית" בעילום שם. אולם, השערה זו עדיין לא נתבררה דיה.

בהקדמת ספר "מנחת חינוך" מהדורת מכון ירושלים, מעיר המהדיר כי שאלת מחבר ספר החינוך יש לה השלכה הלכתית!!! במקרה מסויים פוסק הש"ך (סי' שפ"ח סעי' כ"ב), שניתן לומר בו "קים לוי" נגד דעת ה"שולחן ערוך", שכן, הרשב"א וספר החינוך בשם מורו חולקים, על ה"שולחן ערוך" באותה הלכה. אם מורו של ספר "החינוך" הוא הרשב"א עצמו, אין כאן אלא דעת פוסק אחד...

דף קל"ג/ב לא תהא בי אעבורי אחסנתא

חלוקת נכסים לצדקה לפני הפטירה

גמרתנו מביאה את דברי שמואל, שאין לסייע בידי המבקש להעביר את רכושו מיורשיו הטבעיים וליתנה לאחרים. הגמרא מוסיפה, כי גם מבן רע לבן טוב אין להעביר את הירושה, משום שכן רע זה, עשוי להעמיד צאצאים ישרים וטובים, שיהנו מן הירושה. ה"חתם סופר" (שו"ת חו"מ סי' קנ"א) מבאר, כי המבקש להעביר חלק מנכסיו לאחרים, עליו נאמר בסוגייתנו שאין רוח חכמים נוחה הימנו, אך המבקש לנשל את בניו מירושתו לחלוטין - עוון בידו, כדברי הירושלמי (ביב"ב פ"ח הל' ו') המסמיק על אדם זה את הפסוק (יחזקאל לב'ז) "ותהי עונותם על עצמותם". לאור זאת פסק המהר"ם מרוטנבורג (שו"ת מהר"ם בר ברוך, פראג, תתקצ"ח) והובא ברמ"א (שו"ע חו"מ סי' רנ"ב סעי' ב'), כי מי שהותיר אחריו צואה הכוללת הוראה לעשות בנכסיו את הטוב ביותר שאפשר לעשות בהם, יש לקיים את צואתו וכך לעשות. ומהו הטוב ביותר? לתתם ליורשים...

יש חלוקה ויש חלוקה: לכאורה, דברי הרמ"א הללו, אינם עולים בקנה אחד עם דבריו בהלכות צדקה (שו"ע יו"ד סי' רמ"ט סעי' א'), שם פסק כי טרם מותו רשאי אדם לתת מרכושו לצדקה ככל שירצה, למרות שבחיו אין אדם רשאי לבזבז יותר מחומש! יש מיישבים זאת, שאכן, לעניים לומדי תורה בלבד מותר להעניק מרכושו כפי רצונו, מאחר שזכות זו עומדת לו לאחר מיתתו, והרי הוא כמי שהוציא לצורך עצמו (עיי' "שבלי הקט" ח"ב סי' קל"ב). לדעת אחרים, גם לעניים אין לו לאדם רשות לתת את כל נכסיו, אלא עליו לשיר ליורשים חלק מהם (עיי' שו"ת מהר"ם הני"ל). ואילו פוסקים מחלקים בין מי שכוונתו לתת לצדקה, שנתינה זו מותרת ללא הגבלה, לבין מי שעיקר כוונתו להעביר את בניו מן הירושה, שבכך עובר על איסור (עיי' שו"ת "בית יהודה" ח"ב סי' נ"ב ושו"ת "אגרות משה" חו"מ ח"ב סי' נ').

תקנת רבני העיר פאס שבמרוקו: מעניין לציין, כי לפני כ- 400 שנה, ביום י' בכסלו, שע"א, נתקנה תקנה בעיר פאס שבמרוקו, ולפיה, אין לכתוב צוואת שכיב מרע, אלא בפני תלמיד חכם אשר התרה באותו שכיב מרע שייזהר מלעבור על איסור העברת נחלה. על תקנה זו חתמו גדולי העיר, ביניהם הראנ"ח ועוד. [ראה דיון ב"כסף הקדשים" (חו"מ סי' רפ"ב), אם הסופר אינו עובר על איסור ב"לפני עור לא תתן מכשלי"].

כיצד העניק אברהם את כל ירושתו ליצחק? לאור זאת עמלו רבים לבאר, כיצד העביר אברהם אבינו את ישמעאל מירושתו והעניקה במלואה ליצחק אבינו (בראשית כה/ה). בעלי התוספות (שם) תירצו, שבשעה שאברהם אבינו וישמעאל נימולו

המשך בעמוד הבא

המשך מעמוד קודם

הם גם התגיר, ו"גר שהתגיר כקטן שנולד", ושוב אין ישמעאל בנו של אברהם אבינו. אולם, יצחק, נולד לאחר שאברהם מל את עצמו, ולפיכך הוא בנו לכל דבר. ואילו בעל ה"באר שבע" (סנהדרין צ"א) כתב, שמאחר שהסיבה שאין לקפח בן רע היא שמא ייצא ממנו זרע טוב, במקרה זה לא היה מקום לחוש לכך, שהרי שרה ראתה בנבואה שמישמעאל לא יצא זרע טוב.

דף קל"ב לא תיהיו בי עבורי אחסנא ואפילו מברא בישא לברא טבא, וכ"ש מברא לברתא

"שטר חצי זכר" - מנהג ותיק שנעלם

כמבואר במאמר הקודם, אין רוח חכמים נוחה מאדם שמחלק את ירושתו למי שאינם יורשיו. אולם, באופנים מסויימים, תוקנו הנהגות אשר מחמת חשיבותן ראו רבני הדורות צורך לתקן (עיי' מהרש"ם ח"ב סי' רכ"ד). אחד מנושאי הירושה בו דנים הפוסקים הראשונים, הוא "שטר חצי זכר", המעניק לבת מעמד של "חצי בן" בירושה. זה שנים רבות שמנהג הענקת "שטר חצי זכר" בטל וכמעט עבר מן העולם, אך הוא היה מקובל בקרב היהודים בארצות אירופה במשך מאות שנים החל מימי סוף תקופת הראשונים לפני כשש מאות וחמישים שנה. בשורות הבאות נשתדל לעמוד על טיבו של שטר זה.

בין דורו של ה"טור" [שלא הזכיר את הנושא], לדורו של המהרי"ל (ראה מהרי"ל סי' פ"ח), החל רווח הנוהג הבא בין יהודי ארצות אירופה: כאשר אדם עמד להשיא את בתו, אזי, כחלק מן הנדוניה, לפני החופה, הוא היה מעניק לחתנו, שטר חצי זכר, אשר על ידו גם בתו קבלה חלק מנכסיו לאחר מותו. עם השנים שונה ניסוחו של שטר זה בשל בעיות שהתעוררו בו.

הנוסח הראשון של שטר זה קבע, כי האב נותן לבתו מתנה בנכסיו כחלק חצי זכר. אלא, שנוסח זה לא הועיל כדי להעניק לבת מנכסים שהאב רכש לאחר הענקתו. לעיתים, חלפו שנים רבות מעת כתיבת השטר, וכל אותם נכסים שהיו ביד האב בשעת חופת בתו, כבר לא היו ברשותו בעת פטירתו, ולבסוף לא זכתה הבת במאומה.

מאחר שהמטרה שעמדה בפני מתקני שטר זה היתה לחבב את הכלה הצעירה על בעלה, שיווכח כי היא כה חשובה לאביה עד שהוא מחשיבה כראויה לרשת בנכסיו (שו"ת "חתם סופר" אה"ע סי' קס"ח), טכסו חכמי הדור עצה כיצד לשפר את נוסח השטר באופן שהבת גם תירש נכסים שהאב יקנה לאחר נתינת שטר זה, והם תקנו שהאב יכתוב לבתו שטר בו הוא מתחייב לה סכום כסף עצום, אשר זמן פרעונו יחול שעה אחת קודם פטירתו. בשטר גם נכתב, שאם היורשים יחפצו, הם יהיו רשאים להעניק לאחותם מעמד של "חצי זכר" בירושת נכסי אביהם, ועל ידי כך להפטר מפרעון החוב. כמעט תמיד העדיפו הבנים לעשות כן, משום שהסכום שהאב היה זוקף כחוב כלפי בתו היה כה רב, עד שמוטב היה להם להעניק לאחותם מעמד של "חצי זכר".

שם זה, "שטר חצי זכר", מטעה במקצת, משום שמשמע ממנו, כי הבת מקבלת כחצי בן מכל הירושה, אך פני הדברים אינם כן. הבת אינה מקבלת מאומה מן הקרקעות אשר הותר אחריו אביה, כי אם משאר הנכסים. הסיבה לכך, אומר ה"חתם סופר" (שו"ת אה"ע ח"א סי' קמ"ז), וזה לסיבה שבגינה העניקו לבת מעמד של "חצי זכר" בלבד ולא מעמד של בן רגיל - חכמים לא רצו שתעקר לחלוטין מצוות התורה, שכן יורש ובת אינה יורשת. לפיכך, הם גם לא העניקו לה זכות ירושה בקרקעות, אלא במטלטלין בלבד, כדי להדגיש שאין ירושתה זו מדין תורה [שהרי, פרשת בנות צלפחד בה התפרש שבת אינה יורשת, עוסקת בנחלת קרקעות. ואף שאין הבדל בין קרקע למטלטלין, לא רצו לתקן תקנה על דבר אשר נאמר בתורה במפורש להיפך]. כאשר היה מי שחפץ ליתן "שטר זכר שלם", וביקש את עזרת ה"חתם סופר" בניסוח השטר, כתב ה"חתם סופר" (שו"ת חו"מ סי' קכ"ג), כי לא יהיה חלקו עמו ולא יסייע בכך כלל.

"שטר חליצה" בתמורה לנדוניה: כאמור, שטר חצי זכר היה חלק בלתי נפרד מכל נדוניה, וכפי עדות בעל ה"שב יעקב" (חו"מ סי' כ'), לא נגמר שום שידוך בלעדיו! גם גדולי ישראל ערכו שטרות כאלו לבני משפחותיהם, כך, למשל, ידוע נוסח שטר ה"תנאים" של רבי עקיבא איגר זצ"ל, הכולל איזכור של שטר חצי זכר, וכן שטר ה"תנאים" שהוא כתב בעצמו לנכדתו, הכולל גם הוא שטר זה [ראה דוגמאות נוספות באנציקלופדיה רינה וישותה באהלי צדיקים]. במספר נוסחאות של שטרי חצי זכר מתקופות שונות מופיעה פיסקה מעניינת, תמורת זאת שהחתן קיבל שטר חצי זכר, הוא היה משיג מאחיו שטר "חליצה בחינם", היינו: אם חלילה ימות בלא בנים, לא יעכבו את חליצתה ולא ידרשו תמורה עבורה. בשו"ת "חתם סופר" (חו"מ סי' קפ"ו) נכתב, שתמורת שטר זה כתב החתן שטר תוספת כתובה.

למרות שמנהג זה היה נפוץ מאד בקרב יהודי אירופה, לא נהגה תקנה זו כלל בארצות המזרח והמערב אצל בני ספרד, ואין בספרי הפוסקים הספרדים שום התייחסות לנושא, מלבד תקנה מאוחרת, שהונהגה במרוקו הדומה לשטר חצי זכר האשכנזי (ראה בשו"ת "ישכיל עבדי" חו"מ ח"ו סי' כ"ב).

קשה לצמצם את הזמן בו פסק מנהג זה, המוזכר ברמ"א לפחות ארבע פעמים (!) (חו"מ סי' רפ"א סעי' ז' ועוד). כבר במהרש"ם אנו מוצאים התייחסות לכך, כאשר הוא מבאר (בשו"ת ח"ב רכ"ד) כי המנהג פסק מכיון ש"בעוונותינו הרבים אין יד בית דין תקיפה, והולכים בדיני אומות העולם".

המשך מעמוד קודם

במרכה הטרקלין. כן, כוונתי לשתי החולצות בעלות החורים הגדולים בצידן האחורי. אבקש לתלות כל חולצה על קולב נפרד, ולהצמיד לכל אחת מהן שלט גדול. על האחד תכתבו את המילה "זבחאים" ועל השני תכתבו את המילה "מנחות". לכל כתונת תצמידו שלט אחד, והיה זה לעילוי נשמתו, כאשר המנחמים הרבים יכירו בערכה של רבע שעה, עד כמה ניתן לנצלה".

מכל פועלו הרב, עסקיו הענפים, הצלחותיו, הבניינים הרבים שבנה ובתי העסק שהקים, בחר הנער - הנפטר הדגול, לייחד ולהציג בפני כל את שתי החולצות הבלויות, שייצגו את האמת במלוא גאונה - הזמן הוא המצרף היקר ביותר.

בברכת התורה העורך

המעוניין לזכות את הרבים בסיפור מעניין, או בעובדה מרתקת שניתן ללמוד ממנה מוסר השכל, מוזמן לפנות למערכת מאורות הדף היומי, ואנו נפרסם בע"ה בטור זה.

ת.ד. 471 בני ברק
פקס: 03-570-67-93

פנינים

דף קל"ב עד שיאמרו לו הלכה למעשה

דין תורה

הגאון הרב יעקב ישראל הכהן בייפוס שליט"א, מביא בספרו "לקח טוב" (דברים ב' עמ' כ"ג) שה"חזון איש" זצ"ל סיפר על אדם שקרא את חבירו לדין תורה בעניין ממוני מסויים. טרם לכן, ביקש התובע לבדוק את סיכוייו לזכות בדין, והוא ניגש עם חבר אחר והציג בפני הרב בדיוק את אותו נידון הלכתי שהתגלע בינו לבין הנתבע ולשמחתו הרבה, פסק הרב כי הוא צודק.

כעבור זמן מה, הגיע זמנו של דין התורה ה"אמיתי", ולתדהמתו של התובע, טענותיו נחלו כשלון חרוץ, הוא הפסיד! לא התאפק האיש, ושח בפני הרב את התרמית שביצע והביע את השתוממותו הכנה על אשר אירע.

השיב לו הרב, כעת מתברר כי בפעם הראשונה שהופעת בפני, לא הצגת שאלה למעשה, ולפיכך, לא זכית לסייעתא דשמיא הניתנת לפוסק הלכות הנדרש להורות הלכה. ללא סייעתא דשמיא, שכל אנוש עלול לטעות. היום, דין תורה אמיתי היה לפני, וממילא סייעתא דשמיא.

עונג שבת

פרשת ראה

"עשר תעשר תבואת זרעך" (יד/טו)

• **האם אורח קונה את האוכל המוגש לפניו**

"וזה דבר השמיטה" (טו/ב)

• **השתבע אומר שישלם את החוב דרך בית-הדין**

"והעבט תעביטנו" (טו/ח)

• **כמה מעות יש להלוות לזקוק להלוואה?**

"פתחו תפתח את ידך" (טו/ח)

• **מי הוא עני הראוי לקבל צדקה, ומיהו עני שאינו גוון**

• **מי שאירע אצלו עניין של צדקה, מחוייב הוא בו יותר מאחרים**

על נושאים אלו (כולם מכרך ה' החדש!)

ועוד רבים אחרים תוכל לקרוא בספרי

"מאורות הדף היומי" - ד' חלקים

עם מפתחות לפרשת השבוע

ניתן להשיג בחנויות הספרים

להזמנות חייג:

03-61-60-657

המשך מעמוד קודם

צוואות בימינו: על אף שבימינו אין נוהגים לכתוב שטר זה בעת נישואי הבנות, היו מגדולי ישראל שנהגו להורות בצוואתם שבנותיהם יקבלו חלק בירושתם כחצי זכר, משום הכרת הטוב לבנותיהם, שבדרך כלל מטפלות בהוריהן וכן כדי למנוע מחלוקת ומריבה (משפט הצוואה"עמ' קס"ט, קע"ב). המבקש לראות את הנוסח המלא והמפורט של שטר חצי זכר, ימצאנו בספר "נחלת שבעה" [ספר קדום הכולל את כל סוגי השטרות, בנוסחאות מדויקות], ובו "ר' שמעון בן מוהר"ר יעקב סג"ל" כותב שטר זה לבתו "היילה אשת הר"ר קאפיל בש". [הרחבה נוספת על האמור ראה בקובץ "בית אהרן וישראל" גליון ס"ג עמ' ע"ח ואילך, ובספר "שורת הדין" כרך ב' עמ' של"ז ואילך].

דף קלד/א ותקופות וגמטריאות

חכמת הגימטריאות

סוגייתנו מציינת כי רבן יוחנן בן זכאי שלט בכל מכמני התורה, כולל בחכמת הגימטריאות. דרך זו של דרשות על פי גימטריאות שייכת לחלק הרמזי שבפרד"ס, ומספר אפשרויות כלולות בה. ניתן למצוא רמזים על פי חשבון האותיות לפי ערכן המספרי, וכמו כן ניתן למצוא רמזים על פי שפת הא-ת-ב-ש, בה האות "א" מחליפה את האות "ת" ולהיפך, האות "ב" באה במקומה של האות "ש", וכן הלאה. דוגמא ידועה לשימוש בחכמת הגימטריה נמצאת במסכת נזיר (ה"א) בה מבואר, כי ימי נזירותו של אדם שאמר "הרני נזיר" ולא פירש את תקופת נזירותו, הם שלושים יום, שהרי נאמר בפסוק (במדבר ו"ה) "קדש יהיה" - "יהיה" בגימטריה שלושים. גם במסכת שבת (ע"א, ע"י ברש"י ד"ה "דברים") מבארת הגמרא שמניין ל"ט מלאכות שבת נלמד מגימטריה. אנו אף מוצאים שמספר המפורש בתורה אינו אלא גימטריה, שהרי על הנאמר (בראשית י"ד): "וירק את חניכיו... שמונה עשר ושלוש מאות" פירשו בגמרא (נדרים לבב) שהוא אלעזר שמנין שמו 318! [ראה אף ברש"י על התורה שם שהביא דרשה זו כפשוטו של מקרא. ועיין שפתי חכמים וכלי יקר שם שהעירו על כך]. [ראה רשב"ם ד"ה "גימטריאות" שפי' שזה נוטריקון, אך הקשו עליו שבברייתא הנ"ל חכמת הנוטריקון וחכמת הגימטריה נימנות בנפרד].

חכמת הגימטריה נמנית על ל"ב מידות שהתורה נדרשת בהן (ברייתא בסוף ברכות מח/ב בדפי המפרשים). שלא כשלוש עשרה מידות שהתורה נדרשת בהן, אין משתמשים בל"ב מידות לקביעת הלכה אלא כאסמכתא וסימן להלכה שהיתה מקובלת ביד חז"ל כהלכה למשה מסיני (רמב"ם פ"י המשניות נזיר שם, רא"ש שם), או לביאור המקראות והאגדות. בנוסף לגימטריות המופיעות בתלמוד ובמדרשים, הוסיפו חכמי הדורות ודרשו רמזים רבים מאוד בדרך זו. מהם, ה"רוקח" בספרו "פירוש הרוקח על התורה", והנפוץ יותר - "בעל הטורים", פירוש על התורה של רבינו יעקב בן הרא"ש מחבר ה"טור". מהדיר ספר זה מוסר על שמועה מעניינת בשם התפארת שלמה מרדומסק, לפיה לא קרא בעל הטור שם לפירושו אלא "בעל הטורים", כדי לרמוז שלא יזלזלו בפירושו, שנכתב על ידי מחבר ספרי הלכה ותלמיד חכם מוסמך. גם ה"מרדכי" (ברכות פ"ח סי' קצ"ב) מסתמך על גימטריה. בהביאו את דברי הגמרא, הלומדת מן הפסוק (יחזקאל ד"ג) "ככה יאכלו בני ישראל את לחם טמא בגוים", שאין די בטילת הידיים אלא יש לנגבם לפני אכילת הלחם, מפרש ה"מרדכי", ש"לחם טמא" בגימטריה - "בלא ניגוב ידיים"! הטור אף מעתיק את דבריו (או"ח סי' קנ"ח) וכותב, כי מכך ניתן ללמוד, שאת ברכת "על נטילת ידיים" אפשר לברך אף קודם ניגוב הידיים, שהרי אף הניגוב עצמו חובה הוא.

בדור האחרון נתפרסם הסטייפלר בעל ה"קהילות יעקב", שבסוף ספרו "ברכת פרץ" על התורה מצורף קונטרס ענק של גימטריות, לפיהן דרשת חז"ל או פירוש רש"י על פסוק מסויים הם גימטריה של הפסוק עצמו! לדוגמא: על הפסוק (בראשית ב"ג) "ויברך אלקים את יום השביעי ויקדש אותו", מפרש רש"י: "ברכו במן... וקדשו במן". והנה - "ויקדש אותו" בגימטריה [עם הכולל] "ברכו במן וקדשו במן"!!!

ויש גם גימטריה לגימטריה... לדעת בעל התוספות יו"ט (אבות ג"ח), פירוש המילה גימטריה הוא חשבון ומדידה - חכמת הגימטריה. אמנם, יש שדרשוה בנוטריקון, כגון, ה"בית יוסף" בכלליו לספר "הליכות עולם" (ד, א) אשר מציין, שגימטריה נוטריקון היא של המילים גיא - מטוריא, מישור מתוך הר, היינו: כי הוצאת דרשה מפסוק הרי היא כהפיכת העקוב למישור, שהרי באופן זה למדים הלכה ממקום הנראה כביכול כבלתי אפשרי... מעניין לצטט את דברי רבי יהודה החסיד על הפסוק (דברים לב/ו) "כי לא דבר יָקָה הוא מכס", האומר, שבפסוק זה התורה רומזת שאין לזלזל בגימטריאות, שהרי סכומו של פסוק זה הוא כסכום המילה "גימטריאות"... - 679. בספר "ילקוט מעם לועז" (דברים לב/ו) מוסיף, כי סכום המילים "כי לא דבר" הוא כמילה "גימטריה" - 267.

נקודות הפצה בחו"ל
אנגליה לונדון: הר"ר יחזקאל אברט 020-84551997
מנצ'סטר הר"ר שמואל קאהן 07976402928
בלגיה: הר"ר יעקב סנדורוביץ 0475-263759
צרפת: הר"ר יהודה בוכינגר 333-88140301
ארצה"ב ניו ג'רסי: משה' פרי 201-871-5850
לוס אנג'לס: הר"ר שמואל לוינגר 818-5098880
מונטריאל: הר"ר שמואל צבי לקס 514-2744160
שווייץ הר"ר רפאל מוסבכר 014620030
בארצות הברית ניתן לקבל את הגליון "מאורות הדף היומי" בעברית או באנגלית מידי שבוע-בדואר לפרטים בטל. 718-253-6218

כתובת המערכת

רחוב חתם סופר 3 בני ברק ת.ד. 471
טל. 03-6160657 פקס. 03-5780243
מחלקת מנויים
המעוניינים להצטרף למנויי "מאורות הדף היומי" בעברית או באנגלית
בדואר: נא לפנות לטל. 03-616-06-57
בדואר אלקטרוני: נא לפנות dafyomi@hadaf-hayomi.com
בפקס: נא לפנות לפקס 03-574-82-72

"מאורות הדף היומי"

הננו לבשר, כי יצא לאור כרך נוסף מסדרת ספרי "מאורות הדף היומי" על מסכתות בבא קמא ובבא מציעא עם מפתחות לפי נושאים ולפי סדר פרשיות השבוע. כמו כן, ניתן להשיג את יתר הכרכים שנדפסו. להזמנת הספרים ניתן לפנות למוקד הדף היומי: 03-61-60-657

לעילוי נשמת

מרת **פאני מושקובסקי** ע"ה בת הר"ר אהרן ז"ל נלב"ע י"ט אב תשנ"ח
ת.נ.צ.ב.ה.
הונצחה ע"י נכדה ידידינו הר"ר **אפרים ברנד** ומשפ' שיחיו גבעתיים

לעילוי נשמת

הר"ר **יוסף ברגר** ז"ל ב"ר שלום צבי ז"ל נלב"ע כ"ג מנחם אב תשנ"ד
מחשובי מתפללי בית מדרשנו ת.נ.צ.ב.ה.
הונצח ע"י רעייתו והמשפחה שיחיו

לעילוי נשמת

מרת **שרה רבקה וסרצוג** ע"ה ב"ר אהרן אליעזר ז"ל נלב"ע כ"ג מנחם אב תשל"ב
ת.נ.צ.ב.ה.
הונצחה ע"י המשפחה שיחיו

לעילוי נשמת

הר"ר **גרשון חיים וורובל** ז"ל ב"ר ישראל ז"ל נלב"ע כ" אב תשנ"ח
ולעילוי נשמת הר"ר ישראל פרוכטר ז"ל ב"ר אריה ז"ל נלב"ע כ"ח אב תש"ס
ת.נ.צ.ב.ה.
הונצח ע"י ידידנו הר"ר **עזרא וורובל** וזוגתו מרת **יפה** שיחיו ת"א

לעילוי נשמת הר"ר ראובן גומבו ז"ל ב"ר צבי ז"ל וזוג' מרת **פראדל** גיטל ע"ה ב"ר שמואל ז"ל **ת.נ.צ.ב.ה.**